

CO CHYBÍ ČESKÉ (HISTORICKÉ) VĚDĚ? ODPOVĚĎ NA „MANIFEST“ ČTYŘ MLADÝCH HISTORIKŮ

Zdeněk R. Nešpor

What is the Czech (Historical) Science Lacking?
Response to a 'Manifesto' of Four Young Historians

In his contribution, the author adopts a stance with respect to views published in a critical essay by Pavel Baloun, Jan Gruber, Jan Mareš, and Vít Strobach, *O výuce historie za kapitalismu a o mluvících hlavách* (On Teaching History Under Capitalism and on Talking Heads; *Dějiny – teorie – kritika* 8/2012, p. 121-144). The text focuses mainly on explaining the function of the Grant Agency of the Czech Republic, whose evaluation mechanisms authors of the abovementioned article criticise. The author of this contribution also considers the degree to which the professionally established members of the Grant Agency can or may be criticised by young authors who cannot as yet present any comparable scientific achievements limitations and concludes by thoughts of ethics of science.

Zdeněk R. Nešpor (*1976) působí v Sociologickém ústavu AV ČR a na Fakultě humanitních studií UK v Praze, zdenek.nespor@soc.cas.cz

V minulém čísle *Dějiny – teorie – kritiky* se objevil diskusní text čtyř mladých a nejmladších historiků o situaci (výuky) historie na českých vysokých školách, v němž autoři podrobují kritice řadu institucí a praktik vzešlých z toho, co označují za neoliberální politiku posledních více než dvaceti let.¹ Jeho autoři možná dobře vystihli některé problémy současného univerzitního vzdělávání a vědy, navrhovaná řešení jsou však tak dalece ovlivněna jejich neomarxistickým vnímáním světa, že s jejich naprostou většinou rozhodně nelze souhlasit. Je proto zcela na místě, že text vyvolal kritickou reakci člena redakční rady Jiřího

1 PAVEL BALOUN, JAN GRUBER, JAN MAREŠ, VÍT STROBACH, *O výuce historie za kapitalismu a o mluvících hlavách*, *Dějiny – teorie – kritika* 8/2012, s. 121–144. Autorský kolektiv budu dále označovat termínem Autoři.

Hanuše.² Jeho diskusní potenciál byl samozřejmě mnohem větší. Zatímco Hanuš argumentoval z pozic, které sám označil za „liberalismus starého stříhu“, autor těchto řádků by mohl posloužit reakcí z 90 % konzervativní, třebaže by už tolik nového oproti Hanušově neobsahovala. Je otázkou, co by případná širší diskuse mohla přinést, ale nedozvíme se to, protože Autoři prvního uvedeného článku ji už dopředu odsoudili k naprostému nezdaru.

V textu, který argumentačně směřoval úplně jinam, se totiž objevil poněkud neorganicky vkomponovaný pasus o fungování „historických“ panelů Grantové agentury ČR, který uváděl natolik nepravdivé a nactiutračské informace, že jsem se jako někdejší (2009–2012) předseda jednoho z těchto panelů cítil povinen žádat omluvu. Autoři hovořili o „značně zatuchlých klientelských vazbách a praktikách, které neodpovídají požadavku na jasná a rovná pravidla pro všechny. ‚Létající profesory‘ střídají ‚mlsní kocouři‘. Ti, kteří si, sedíce v příslušných komisích (panelech), nechávají svými přísedícími kolegy přidělit finance z grantových rozpočtů. Spolu s naprostou neprůhledností veřejných soutěží a nejasností kritérií, na jejichž pozadí mohou projekty uspět, podkopávají mlsní kocouři důvěryhodnost celé vědecké infrastruktury a zvyšují skepsi dosud neintegrovaných,“ což měla dokumentovat v poznámce bez jakéhokoli odkazu uvedená skutečnost, že „v minulém kole ‚veřejné soutěže‘ šlo zhruba o třetinu všech účastníků historických panelů“.³

K žádosti o omluvu mě vedly tři důvody: 1) zjevná nepravdivost uvedených informací, která bude dokumentována níže; 2) obava z poškození dobrého jména nejvýznamnějšího českého poskytovatele grantových prostředků a více než dvaceti předních českých historiků, archeologů a etnologů (nebo přinejmenším jejich dvou třetin, kdyby Autoři měli pravdu); 3) představa o nezbytnosti dodržování etických a sociálních norem v jakékoli diskusi, v níž by rovněž mělo jít především o objektivní skutečnost, a nikoli o prosazení vlastního stanoviska za každou cenu. Následná mnohočetná komunikace s Autory mne ale záhy usvědčila z naivity.

Uvedení do kontextu čili jak funguje GA ČR

Grantová agentura jako nejvýznamnější poskytovatel veřejných zakázek na poli vědy a základního výzkumu zavedla od roku 2009 nový systém soutěže o dotace,

2 JIŘÍ HANUŠ, *Kritika kritiky neoliberalismu a abistorických manifestů*, Dějiny – teorie – kritika 8/2012, s. 145–148.

3 P. BALOUN, J. GRUBER, J. MAREŠ, V. STROBACH, *O výuce historie*, s. 129.

který prakticky znemožňuje jakékoli nepotistické nebo klientelistické vlivy a zohledňuje pouze kvalitu jednotlivých projektových návrhů. V kostce jej lze popsat jako čtyřkolové nezávislé posuzování návrhů, v němž jsou posuzovatelé vzájemně anonymní (čtyři až na jednu výjimku náhodně vybraní členové panelu v prvním kole, obvykle dva až čtyři zahraniční odborníci ve třetím kole), nebo jde o nezávislé posuzování všemi členy panelu (ve druhém a čtvrtém kole), dříve než dojde k otevřené panelové diskusi.⁴ Jde o systém, který je pro panelisty neobyčejně časově náročný (ročně jde zhruba o 200–300 hodin práce, podle počtu projektů v rámci panelu), nicméně prakticky vylučující jakékoli osobní, mimovědecké vlivy, což se promítlo také ve vzrůstající kvalitě projektů, které získávají grantovou podporu.

Systém je natolik promyšlený, že proti němu lze vznést vlastně jen dvě námitky: 1) členové panelů, kteří sami aplikují, se dostávají do střetu zájmů; 2) systém sám o sobě nezaručuje nejvyšší možnou kvalitu panelistů. Obojí spolu naneštěstí souvisí. Výběr členů panelů provádí nezávislá komise, která se sice řídí vědeckým výkonem kandidátů – může ale vybírat jenom z těch, kdo o náročnou a nevděčnou práci mají zájem. Vyhlášení druhého kola nominací v prosinci 2012, před výměnou zhruba dvou třetin panelistů, jimž končí funkční období a kteří nemohou dále kandidovat, přitom ukazuje, že zájem ze strany nej kvalitnějších odborníků je spíše nedostatečný. Lapidárně řečeno, za službu vědecké obci se nezískávají žádné počitatelné body. V situaci, kdy by panelisté nemohli sami aplikovat, žádné pracoviště by je do komise nevyslalo a její odborná úroveň by zákonitě byla nulová; projekty by pak posuzovali (jen) ti, kdo by je sami nebyli s to získat.⁵ Střety zájmů jsou proto omezeny formálními pravidly systému (rovněž na úrovni pracovišť panelistů) a jejich vzájemnou kontrolou, od příštího roku k tomu přistoupí ještě mezinárodní supervize.

4 Systém je formálně popsán ve statutárních dokumentech GA ČR. Věcně jsem se jej snažil přiblížit v informačním textu ZDENĚK R. NEŠPOR, *Nový grantový systém Grantové agentury ČR*, Lidé města / Urban People 12/2010, s. 211–216. Od publikace tohoto textu došlo jen ke dvěma výraznějším změnám: 1) v roce 2012 byl zaveden systém nezávislého (strojového) výběru zahraničních oponentů, který i v tomto ohledu minimalizoval vliv členů panelu; 2) v roce 2013 bude zavedeno další kolo (kontroly) posuzování, jakási mezinárodní supervize v případě návrhů podávaných členy panelů – jejich kvalita ale byla sledována vždy, aby se zabránilo podobným námitkám, jaké nyní vznesli Autoři.

5 Výjimku tvoří mezioborově orientovaní badatelé, kteří mohou aplikovat v několika panelech (například autor těchto řádků působil jako člen historického panelu, avšak současně žádal a získal podporu pro sociologický projekt); těch je však minimálně.

V situaci, kdy není možné, resp. účelné panelisty omezit v možnosti žádat o grantovou podporu, jde asi o jediné smysluplné řešení, které dále zpřísňuje kontrolu nad zavedenou praxí.⁶ Sama skutečnost, že projektové přihlášky panelistů jsou relativně úspěšnější než jiné, přitom není nijak zarážející: jde o nejlepší odborníky, kteří navíc důvěrně znají systém posuzování, což obojí umožňuje podávat kvalitnější návrhy projektů.

Nelehká cesta k objektivním informacím aneb ze zápisníku „užitečného idiota“

Na následujících řádcích se pokusím vylíčit věcnou stránku komunikace s Autory;⁷ méně zainteresovaní čtenáři mohou tento oddíl bez větší újmy přeskočit.

Ve své žádosti o omluvu jsem argumentoval tím, že Grantová agentura v minulém roce (tzn. 2011, s počátkem projektů k 1. 1. 2012) udělila celkem 46 „historických“ projektů,⁸ z toho 4 (8,7 %) členům panelů. Autoři na to odpověděli, že „minulým rokem“ mysleli rok 2010 (bez bližšího určení), a poukážem na „princiální nepřijatelnost“ podávání projektů panelisty. Druhý argument byl již diskutován výše. Ve své odpovědi jsem dále zdůraznil, že v jiných letech nebyla situace vůbec odlišná. Konkrétně v roce 2009 (s počátkem projektů k 1. 1. 2010) šlo o celkových 51 projektů, z nichž byl jeden (2 %) udělen členům „historických“ panelů. V obou případech jsem přitom uvedl veřejně dostupné zdroje, z nichž jsem čerpal (seznamy udělených projektů na internetových stránkách GA ČR), zatímco Autoři neuvedli vůbec žádný zdroj svých – i podle jejich vlastního vyjádření „poněkud zavádějících“ – formulací. Na článek Autorů nezávisle odpověděl rovněž tiskový mluvčí GA ČR Roman Prorok, který můj výpočet uvedl na pravou míru: v roce 2009 získali panelisté 2 projekty (3,9 %). Navíc se ale ukázalo, že Autoři začali informace o členech panelu získávat až po dosavadní diskusi. Tato oprava nicméně žádným zásadním způsobem situaci nezměnila, a proto předseda GA ČR prof. Matějů Autorům napsal, že „omluvu

6 Členové příslušných orgánů Grantové agentury (v dřívější nomenklatuře podborových komisí, od roku 2009 panelů) měli možnost sami aplikovat od vzniku GA ČR.

7 Nehodlám na tomto místě reagovat na styl a osobní invektivy Autorů, byť podle mého názoru do akademické diskuse v žádném případě nepatří.

8 Jedná se o projekty v rámci panelu P405 pro archeologii a starší dějiny (do roku 2010 pro historii a národopis) a P410 pro moderní dějiny a etnologii (dříve dějiny 19. a 20. století).

za nactiutrhání (...) předsedům i členům panelů P405 a P410 od autorů článku považují za samozřejmost a výraz etické i vědecké integrity“, přičemž Autorům nabídl možnost publikovat omluvu na internetových stránkách agentury.

Reakce Autorů byla právě opačná: rokem 2010 nemysleli prý počátek projektů (a rovněž dvojčíslí letopočtu uvedené v jejich registračním čísle), nýbrž rok udělení (tzn. projekty financované od 1. 1. 2011). Zároveň vypracovali seznam projektů, které v tomto roce členové „historických“ panelů získali – mělo jít o 7 projektů z celkových 40 (17,5 %). Ačkoli ani to by nebyl příliš zásadní nárůst, musel jsem je opravit, protože ve skutečnosti šlo jen o 4 projekty pro panelisty (10%) – v roce 2010 totiž došlo k přesnějšímu vymezení obou „historických“ panelů a k souvisejícímu přechodu tří členů panelu P405 do P410 a jmenování tří nových členů panelu P405; tři ze šesti nových panelistů přitom získali grantovou podporu v panelech, kam po soutěži nově přešli.⁹

Ani to však nebyl konec celé historie: upozornění na svůj omyl, Autoři si „vzpomněli“, že původně neargumentovali počtem projektů udělených v konkrétním roce, nýbrž podílem panelistů, kteří v tom roce získali grantový projekt. Tento podíl byl podle nich 27 % (stále méně než „zhruba třetina“), navíc z něj museli být odečtení tři noví panelisté, o nichž byla řeč výše. Autoři se přitom zaklínali tím, že jim informaci o přesunu panelistů GA ČR zatajila – to nemohu posoudit, nezveřejnili ostatně ani přesnou formulaci svého dotazu.¹⁰ Ale i pokud by k tomu nějakým omylem došlo, jednalo se o věc v akademické komunitě dostatečně známou a diskutovanou (šlo o důsledek návrhu panelu P405 na sloučení obou historických panelů a vznik samostatného panelu pro archeologii), kterou v okamžiku, kdy byla aktuální, Grantová agentura zveřejnila veškerými dostupnými prostředky a o které se navíc diskutovalo na většině historických pracovišť. Autoři z toho ale vyvodili závěr, že i když uvedli nesprávné informace, omlouvat se v žádném případě nebudou, protože „problém vznikl na straně Grantové agentury, nikoliv na straně naší“.

Nehledě k etické a sociální rovině problému, k níž se dostanu níže, strávil jsem korespondenci s Autory docela dost času a stále víc jsem si připadal jako Leninův

9 Spíše humorným dovětkem budiž skutečnost, že Autoři sice rozpoznali, že já sám jsem získal projekt ve zcela odlišném panelu (P404), a proto jej nezapočítali, současně mi však připsali ještě další projekt z tohoto panelu, protože příjmení řešitele začínalo shodně s mým.

10 Snaha o přenesení viny na kancelář Grantové agentury Autory současně usvědčuje z toho, že podkladové informace pro své tvrzení začali získávat teprve v rámci aktuálního sporu, nikoli před vydáním článku, neřku-li před dvěma lety, kdy jej údajně psali.

„užitečný idiot“. Měl jsem právo v každém okamžiku argumentovat korektně, aby to bylo zneužito proti mně, pokud to bylo možné, stejně jako povinnost neustále reagovat na argumentační přemety, posuny a modifikace Autorů, protože jinak bych byl obviněn z toho, že chci celou věc „zamést pod koberec“.

Vědecké hierarchie a občanská etika

Důležitější než postupné dokazování, že podíl projektů udělených členům „historických“ panelů GA ČR není nijak vysoký a nezakládá nárok na jejich diskreditaci, je etická a sociální stránka věci. Začnu tou druhou.

Čtenáři se mnou nemusí souhlasit, mám nicméně za to, že fungování akademického světa vyžaduje určitou hierarchii a jejími indikátory jsou dosažené akademické hodnosti a tituly, resp. dosavadní vědecký výkon, který za nimi stojí. Jsou snad představitelné extrémní situace, kdy na tyto hierarchie není třeba brát ohled, nebo je dokonce vhodné jít proti nim, takových situací je však velice málo a jejich vzniku bychom měli předcházet. Zrovna v dějinách české vědy ve 20. století se totiž několikrát ukázalo, jak nebezpečné je revoluční převzetí moci, které akademické hierarchie boří – nehledě k tragickým osobním důsledkům to vždycky znamenalo zásadní škodu pro vědu. Třeba v případě české sociologie a nástupu dvou totalitárních režimů,¹¹ resp. i nástupu tzv. normalizace.

V rámci současného sporu vystoupili Autoři, tedy jeden čerstvý doktor (z roku 2011) s třemi časopiseckými články a třemi texty ve sbornících,¹² jeden student doktorského studia a dva studenti magisterského studia proti 9 profesorům, 12 docentům a 5 doktorům, jejichž erudice a vědecký výkon jsou naprosto nesporné, včetně množství zahraničních publikací a mezinárodního uznání.¹³ Nechci tvrdit, že takové vystoupení je nemožné, třebaže tomu tak v západním

11 Srov. ZDENĚK R. NEŠPOR, *Republika sociologů: Zlatý věk české sociologie v meziválečném období a krátce po druhé světové válce*, Praha 2011. Srovnání s transformací po listopadu 1989 naproti tomu možné není, jednak proto, že diskontinuita byla mnohem menší (dokonce mnohem menší, než by bylo žádoucí), a za druhé kvůli tomu, že hierarchie a akademické tituly z období před rokem 1989 nebyly většinou podloženy vědeckým výkonem, nýbrž mimovědeckými hledisky.

12 Informace jsou čerpány z osobních stránek zaměstnance Masarykova ústavu a Archivu AV ČR (<http://www.mua.cas.cz/index.php/cs/oddeleni/oddeleni-pro-soupis-a-studium-rukopisu?id=125>; náhled 3. 1. 2013), započítávány jsou pouze časopisy uznané RVVI, tedy splňující alespoň minimální kvalitativní kritéria.

13 Uvádím složení „historických“ panelů na konci roku 2010, situace by však nebyla nijak odlišná ani předtím, ani potom.

světě namnoze je (dokonce, ba zejména třeba v anglosaských zemích, kde se naopak akademické tituly prakticky nepoužívají), mohla by je však ospravedlnit pouze souhra dvou premis: 1) zdůvodnění naprostou věcnou nezbytností; 2) alespoň částečně srovnatelný výkon a erudice „rozhněvaných mladých mužů“ s „establishmentem“, proti kterému brojí. Ani jedno z toho se v tomto případě neprojevalo. Jde spíše o nechutnou karikaturu, obzvlášť když se Autoři neváhají odvolávat na Engelsovo tvrzení, že akademické tituly a citace nejsou než vědeckým „fetišem“.

Rozpor mezi praxí zavedenou ve svobodném světě a fungováním české vědy, v jejíž části (přínejmenším) zjevně panuje naprostá neucta k autoritám a vědeckému výkonu, může signalizovat dvojí. Buď současnou, nebo brzy nastavší naprostou převahu naší („demokratické“) vědy nad světovou, nebo naopak její hodnotovou neukotvenost a marginalitu v mezinárodním měřítku. Myslím přitom, že ani není třeba dokládat, jak se situace má.

Přejdeme-li k etické stránce věci, je třeba zdůraznit, že i kdyby Autoři bývali měli pravdu a třetina členů „historických“ panelů GA ČR by získala projekty vinou „značně zatuchlých klientelských vazeb a praktik“, bylo by nestoudné takto hovořit o všech členech těchto panelů. Autory navíc usvědčuje elaborát, který sami vypracovali, aby prokázali, že za celé (většinou čtyřleté) působení v „historických“ panelech získalo v rámci těchto panelů projekty 12 panelistů (z celkového počtu 26 členů obou panelů). Po odečtení výše zmíněných tří nových členů panelů jde o 9 panelistů s projekty (35%). Mnohem důležitější než to, že pouze v tomto případě (tedy v rámci více než půldruhé stovky celkem udělených projektů, z nichž panelisté získali slabě přes 5%) projekty získala „zhruba třetina panelistů“, je skutečnost, že před svým působením v panelech projekty získalo 23 (88%) jejich členů, ve většině případů opakovaně. Svědčí to jednak o tom, že výběr panelistů je určován jejich vědeckou kvalitou, jednak o tom že jsou schopni získávat projekty nezávisle na svém členství v panelech, což zcela vyvrací tezi o údajném klientelismu.

Příznacné je naopak to, že ačkoli Autoři hovoří o „nedůvěryhodnosti vědecké infrastruktury“, nečiní to přínejmenším jednomu z nich problémy v tom, aby od „mlsných kocourů“ sám nezískával grantové dotace.¹⁴ Nehodlám soudit, je-li

14 Podle internetových stránek Masarykova ústavu a Archivu AV ČR je V. Strobach, PhD., řešitelem projektu GA ČR č. P410/12/P671, a dokonce uvádí i projekt č. 409/09/0516, ačkoli jeho řešitelem byl M. Marek, PhD.

heslo *pecunia non olet* standardem současného neomarxismu, etické však podle mého názoru není. Morální hodnoty však Autoři ve svém jednání neuplatňují ani jindy. Ne-li dříve, měla jejich omluva následovat v okamžiku, kdy se jednoznačně prokázalo, že uvádějí chybné informace – byťsi třeba (budeme-li jim věřit) nikoli vlastní vinou. To, co se snažím vysvětlit svým malým dětem, Autorům zcela uniklo: omluva není trest pro (nechtěného?) pomlouvače, nýbrž snaha o alespoň částečné odčinění újmy obětí. Obávám se, že nebudou-li v sociálním jednání (zdaleka nejen v rámci vědecké komunity) respektována tato a další elementární pravidla slušnosti, „lepší svět“ tím rozhodně nenastane.

Trocha smutku místo závěru

Nečiním tak rád, ale musím konstatovat, že za nepěkný stav současné české vědy, jehož příkladem je právě diskutovaný „manifest“ a následné reakce jeho Autorů, nesu svůj díl viny. Jako člen jednoho z „historických“ panelů Grantové agentury jsem nedostatečně dbal na skutečně mezinárodní úroveň výzkumu – úspěšných projektů nemělo být stávajících téměř 25 %, ale podstatně méně, a po svém skončení měly být hodnoceny podstatně přísněji. Jako vysokoškolský učitel jsem připustil postupné snižování kvality absolventů magisterských a doktorských studií, například to, že doktorát mohou obhájit osoby bez mezinárodních akademických publikací. Konečně jako občan jsem se nedostatečně zasazoval o etickou a sociální výchovu nastupujících generací, stejně jako o jejich poznání odpudivosti fungování komunistického režimu. To vše bude nutné napravit, dokud je ještě čas.

České vědě, zdaleka nejen historické, po mém soudu nechybí aprioristická kritika poměrů a snaha o jejich „revoluční nápravu“, natož v intencích proponovaných Autory citovaného článku. Chybí jí mnohem elementárnější věci: výkon, který by byl srovnatelný v mezinárodním měřítku, občanské ctnosti a etické normy, které nebezpečně rychle mizí i z dalších oblastí veřejného života. V neposlední řadě například ochota a schopnost diskutovat, protože pouze prostřednictvím diskuse a z ní vyplývajících reforem může dojít ke zlepšení jakéhokoli sociálního systému. V tomto směru skutečně došlo v posledních dvaceti letech k chybě, když naši předchůdci a my sami jsme předpokládali, že něco tak samozřejmého se rovněž samo prosadí.

Poznámka redakce: Další diskuze pokračuje na www.dejinyteoriekritika.cz.